

İdare Hukukumuzda Genel Bir Bakış

Yazan: Ord. Prof. Vasfi Raşit SEVİG

Dünya büyük, pek büyük buhranlarından birini daha yaşıyor. Hiç bir buhranın çözüm tarzi olamamış olan silâh, içinde bulunduğumuz ve çok derin sebeplere dayanan buhranın da çözüm tarzi olamayacaktır. Hiç bir harp, hiç bir andlaşma hiç bir meseleyi kesin bir çözüme ulaştırmamış ve her harp gelecek bir harbe meşime (son) olmuştur. Kuvvetlerin bir andaki tevazününün ifadesi olan andlaşmaların çoğu yeni bir harbin ateş ve kan tufanı arasında eriyip gitmiştir. Atatürk'ümüz «Büyük hadiseler, büyük inkilâplar (devrimler) yaratır» der; içinde yaşadığımız büyük hadiseler cemiyet âdetlerini, hükümet ve fırka kavramlarını, sosyal terbiye tarzlarını altüst eden büyük devrimler doğurmaktadır. Devrimlerin talii ise, silâhların daima değişen ve er meydanlarının deniz ve dalgaları gibi daima oynak olan talilerine asla bağılı değildir. Birinci cihan harbini takibeden ve hacmi, yangınları gibi zamanımızın ufuklarına sıgışmayan büyük devrimler 1939 dan itibaren harp şeklini aldı; çok yakın gelecekte gene yüzlerine sulh nikabını geçirebilirler; fakat yokolamazlar ve yokedilemezler. Bu derin hakikatlara vakıf olanlar selâmeti ne silâhların taliinden, ne iflâs eylemiş olan muvazene siyasetinden ne de dörtler idaresinden beklemiyorlar. Selâmeti hacim ve şümulleri millî hudutları ve zaman çerçevesini aşan davaların «aynı paydaya» getirilmesinden eski tabirimizle mahreçlerin birleştirilmesinden umuyorlar. Demokrasi de —ki kapitalizmin siyasi ifadesidir—, sosyalizm de ve daha sair cereyanlar da hepsi dünyayı saran buhranların birer çarpanıdır. Bu çarpanlar aynı paydaya getirilmedikçe güç olan sulh işlemini yapılamaz. Sulh işlemini yapılamayınca devrim dalgaları yatışmaz. Yatışmayan bu dalgalar memleketleri sarsıntısı içinde tutar.

Hakikî dalgalar gibi önüne çıkan her seddi yıkan inkilâp dalgalarının yalnız ve yalnız büyük idarecilerle büyük hukukçuların eseri olan idare seddini yıkabilmiş olduğu şimdiye kadar görülmemiştir. Halk karmaları ve taşmaları tekrar ediyorum, yalnız ve yalnız büyük idareci-

lerle büyük hukukçuların eseri olan idareye kadar ulaşamıyor ve yükselmiyor. Hatta her şeyi yıkan ve zayıflatan devrim yalnız idareyi yıkmıyor ve onu tersine olarak büyütüyor, kuvvetlendiriyor. Çünkü devrim gerçekleştirilecek bir politikadır. Politika yalnız idare ile gerçekleştirilir ve idarenin biricik konusu olur. İdare bir âlettir. İdaresiz ne devrim ne de politika olabilir. İdareden mahrum bir devrim kötü bir rüyadan başka bir şey değildir, idareyi elinde tutan kazanır. Bunun içindir ki sunulan yenilikleri kabul etmeyenlerin elinde kalmış idare XX nci asrın içinde bulunduğumuz ilk yarısında çıkmış bütün korkunç buhranlara karşı koyabilmiş biricik kuvvet olmuştur. Türkiye'mizde bile saltanat ve İstanbul hükümetleri yıkılıp silindiği zaman devrimin eline geçen idare intizam ve kuvvetini kaybeylemiş memleketin, saltanat rejiminden cumhuriyet rejimine sarsıntısız bir surette geçmesini mümkün kılmıştır; bütün hercümerçlere rağmen intizam ve asayiş muhafaza etmiştir. Bu hadise bile başlı başına düşünenlerin ve devlet idare edenlerin dikkat nazarını çekmeğe kâfi gelir. Osmanlı idaresinin istibdat rejiminin tazyiklerine, hükümdarların keyif ve heveslerine, istilâlar; millî mücadelenin ilk anlarındaki mukavemet tarzını teşkil eden çete hareketlerine ve doğurduğu isyanların ihtiyaçlarına nasıl karşı koyabilmiş olduğunu, bu kadar çeşitli siyasî hallerin zaruretlerine nasıl intibak ettiğini araştırmak bile faideden hali değildir. Bu kadar zat kuvvetlere hakim olmak ve memleketin ruhunun derinliklerine kadar intizam, disiplin ve iffetin zevk ve adedini sindirmek kudreti ancak ve ancak idareye hâs bulunan bir kuvvettir. Fakat unutmamalı ki bu ödevini başarmıyan yani intizam, disiplin, iffet ve doğruluğun zevkini tattıramıyan, emniyet telkin etmeyen bir idare istilâ ordularının vücude getiremeyeceği çöküntüyü vücude getirir.

... Hudut ve şumulü iyi tayin ve tasrih edilmiş bir hiyerashi (müratebe) memleket idaresine başlıca esastır. Devletin memursuz ve memuriyetsiz idaresine imkân yoktur. Her hükümet ve hükümdar hudutsuz kudrete ancak maiyetinin hareketlerini bir intizam altına almakla, adaleti, kolluku (inzibatı) ve içtimâî uzviyetin diğer görevlerini hakkile tevzin etmekle ehliyet kazanır ve malik olur. Osmanlı İmparatorluğu hükümdar ve hükümetine o sınır kabul etmeyen kuvveti her çeşit devlet hizmetlerini tanzim etmek, her birinin vazifesini, hatta kılığını tayin etmek suretiyle verebilmiştir. Hiç bir şey tesadüfe bırakılmamış ve Osmanlı teşkilâtı (kuruluşu) tâbiri ile anılan o muazzam makinenin bütün parçaları hakimiyet ve kuvvet çarhlarını harekete getirebilecek bir kaabiliyette olarak telif edilmişti. Teşkilât yani idare, şebekesini o geniş imparatorluğun her tarafına yaymış ve en kudretli bir merkeziyete vücut ver-

mişti. Coğrafya istilahları arasında yine yeri olmayan «Osmanlı» tâbiri ne bir memleketin ne de bir halkın adıdır. Birleştirilmiş memleketlerin ve birleştirilmiş halkların kilit taşıdır. Bir çok memleketlerin, bir çok kalelerin bir çok eyaletlerin birleşmesinin taşıdığı isimdir: Müşterek bir idarenin ifadesidir. Osmanlı tahtının sahibi olmuş sultanların hiç biri hiç bir fermanda Osmanlı ülkesinin sahibi ve hakamı olduğunu söylemez; o birleşik ülkeyi kısımları ile anar. Bu ülkeler yığını bir muvazeneye ihtiyaç gösteriyordu. Kuvvetli bir kuruluşa yani idareye malik tek bir hükümdar tarafından idare edilen devlette muvazene bir hakikat idi ve bu hakikat anayasa yerine geçiyordu. İdare ve ordu aynı mahiyette uzuvlardır. İkisi de hükümetin politikasını —biri sınırlar içinde diğeri sınırlar ötesinde— gerçekleştirir.

Osmanlı devleti, idaresinin her gün halka müsavat dairesinde dağıttığı refah, güven ve hususile adalet ile büyüyordu. Böylece yüklenilmesi güç olan o heybetli idarenin ezici ağırlığını halk duymuyordu. Osmanlı idaresi, tabiiyeti altına aldığı halk için; uğruna savaştıkları hürriyetlerinin kayıbından doğan acılarına bir teselli kaynağı teşkil ediyordu. Halkın refah seviyesini yükselten Osmanlı idaresi, mağlûp milletlere kendi beylerinde bulamamış oldukları bir şefkat ve adaleti temin ediyordu. Bir nizam ve intizam altında idare edilen eyaletlerde, halk rayalığını sevecek kadar bir refah ve emniyete kavuşmuştu. Yer yer isyanların ve istilâların tamamiyle yıkamadığı bu kudretli idare isyan ve istilâlara, sultanların çılgınlıklarına, vezirlerin irtikâp ve irtikalarına ve o muazam yapıyı yavaş yavaş kemiren bütün fenalıklara asırlar boyunca karşı koyduktan sonra, Osmanlı imparatorluğunu batıran ve Nizip vakasında en had devresine giren felâketlerle birlikte silinip gitti.

İdare insanın iç azalarına benzer; lüzumları inkâr edilmiyen bu azalar hissedilmemelidir. Hissedilmeleri hastalıklarına ve görevlerini görmez olmalarına delâlet eder. Görevini göremiyen bozulmuş idare memleketi bir karın ağrısı sancıları arasında yaşatır. Otorite sevdasına düşmüş hükümetlerinin zaafalarını, milleti sancılar içinde yaşatmak gayretleri vücutte getirir. Hükümet ödevlerinin otoritesiz olarak görülmesine imkân olmadığı muhakkaktır; bu sebepten otorite herkesin arzusudur. Anadolu köylüsü otoriteden mahrum bir hükümeti evde karısına söz geçiremeyen bir erkeğe benzetir. Devletin yapacağı vazifeler vardır ve bu vazifeleri yerine getirebilmesi için insanlara emretmeğe mecburdur. Otorite devletin emretmek yetkisinin ifadesidir. Hürriyet ise insanın devlete karşı dahi muhafaza edeceği insanlık haysiyetidir; hürriyet insanın cisminin, ruhunun ve mallarının korunacak imtiyazlarıdır. Binaenaleyh otorite kanunun dün de bugün de «en yüksek şey adalettir ve ada-

letten daha yüksek birşey yoktur» düstûrunda farikasını tayin eylemek isteyen rejimin zihniyet çerçevesi içinen taşmamalıdır; yoksa yatağın-
dan taşan su gibi yalnız boğar ve yıkar: sefaletle savaşıacağı yerde, sefaleti arttırır. Osmanlı devletinin yıkılışı sırrını otoriteyi anlayış ve tatbik edişinde aramak bizi müsbet neticelere vordırabilir. Tarihin kendisini, büyük ve acı bir ameliyatı yapmağa memur kıldığı Sultan Mahmut, tanzimat harekâtına: yani otoriteyi yatağında, bereketler yaratacak bir halde tutacak teşkilâtlar vücade getirmek hareketlerine imkân verecek sahayı hazırlayabilmek için savaşın gerektirdiği merkezîyetçiliği daha kuvvetlendiriyor ve eyaletlerdeki ayanları birer birer yokedyordu. Mahmut'un devrinden evvelki yakın devirlerin zaafı ve sefaletleri: yeniçeri askerlerinin ve Mısır ordularının, Yunan isyanının memleket göklerinde kopardıkları boralar, hatta Alemdar'ın İstanbul üzerine yürüyüşü merkezîyetçiliği kuvvetleştiren âmillerden idi. İdarenin zaafı ve isyanların çıkması, kudretin bir elde temerküzünü mutlaka intaç eyliyen ve buhranlı devirlerde idarenin yüklendiği kahramanlığın ifadesi olan dikatörlüğü kaçınılması mümkün olmayan bir zaruret kılan hallerdendir. Milletler daima hakim olan kuvvetin himaye ve idaresini ararlar. Milletlerdeki bu sevk ve idare ihtiyacı ve iyi bir idarenin şerefi olan intizamı görmek arzusu, onlara hürriyetlerinden daha kıymetli gelir ve bu hal iyi bir idarenin mutlakîyet ile dahi uyuşabileceğini gösterir. Fena bir idarenin suiistimalleri devlet idaresini bir göz boyama, bir göz dağı, mevzuatını da kulak asılmıyacak bir yalan haline getirir. İdarenin zaafı, halkı «Devlet yasağı üç günden fazla sürmez» itikadına sürükler. İnsanları birbirine bağliyan ve kaynaştıran müsavat ve adalet bağları yalnız kendiliğinden çözülmekle kalmaz, hem de koparılır ve dağlar vahşi bir büyüklük taşıyan «kör oğlu»larla dolar. Korkunç gecelere tahammül göstermiyen millet korkunç bir yumruğun sahibi olan ve intizamı iade edebilecek bulunan kuvvetli bir elin himayesi altına girer; istibdat ve merkezîyetçilik doğar, idarede hürriyete yer kalmaz.

Bu bize millî mücadeleden doğan hükümetimizin işe, korkunç buhranların doğurduğu şekaveti (eşkiyalığı) temizlemekle başlamış bulunmasının sebebini anlatır; ve dış düşmanla iç düşman sırasında fark olmadığını gösterir:

«Şaki oldukları İçişleri Bakanlığınca ilân olunan kişilerin verilmiş mehilin bitmesinden sonra ve hükümetçe tutulmalarından evvel her kim tarafından olursa olsun yaralanmaları ve öldürülmeleri suç sayılmaz. Yaralıyanlar ve öldürenler hakkında takibat dahi yapılmaz.» Birinci maddesini naklettiğim 356 sayılı «İzalei Şekavet» kanunu millete, onun emniyet ve güvenini teker teker veya toplu olarak tehdit eden şakilere

karşı geniş bir meşru müdafaa hakkı tanıyor. İdareye de cevherini ve mahiyetini teşkil eden (kuran) şuurlu bir enerji veriyordu.

Fatih'in babası II Murad'ı taht ve saltanattan bezdiren yenilmesi: Yanko Hünyadın tertiplediği haçlılar tarafından yenilmesi ona millî hudutları aşan ordulara karşı, Türk millî hudutlarını aşacak ordular ve kaynaklar tedarik etmek ihtiyacını duyuyordu. Bunun neticesi olarak devleti, islâm ittihadını aramağa ve tahtı hilâfet ile birleştirmeğe sürükledi. Hilâfetin ve islâm memleketlerinin Osmanlılar eline düşmesi Osmanlı devletini büyük islâm âlemi içinde büyük bir islâm âlemi kıldı. İran'ın düşmanlığı ve itizali, Cezayir'in kaybı, Mısır'ın ve Arap âleminin isyanı Osmanlı devletinin, bir üs olarak kullandığı islâm âlemini elinden çıkartıyor ve içinde yabancı bir cisim gibi yaşadığı Avrupa'nın düşmanlığı önünde yapayalnız ve perişan bırakıyordu. İslâm âleminin içinden atılmış memleketi, üssüz ve dostsuz bırakmamak için tanzimat hareketi onu Avrupa ile birleştirmeğe ve kaynaştırmaya uğraştı. Bunun için de Türkiyemize, Avrupaya yeni nizamını vermiş olan 1789 un lâyük ve insani zihniyetini ve o zihniyetin ifadesi olan teşkilâtını vermeğe çalıştı.

Tanzimat hareketi, islâm memleketlerinin kaybı ve islâm milletlerinin hainlikleri yüzünden içi boşalmış bir kalıp ve şekilden ibaret kalan hilâfet müessesesinin iflâsından doğmuştur. İskeletlerin mukavemeti büyük olur ve uzun sürer. Hilâfet müessesesinin mukavemeti de çok sürdü ve o iskeleti çok kişi hayata sahip sandı. Yeniçeri ordusunun Süleyman'ın cesedini canlı sanmış oldukları gibi... hilâfet müessesesinin uzuvları olan meşihat da medrese ve mahkemeleri ile mukavemette devam eyledi. Yeniçeri ocağını yokeden kuvvet bu iskeletlerin mukevemetini kıramıyordu.

Milletlerin düşman milletlerden ilk alacakları teşkilât askerî teşkilâttır. Çünkü Çatalca'da durmanın veya durmamanın Sakarya'da durmanın veya durmamanın derhal vereceği sonuç var kalmak veya yok olmak şıklarından biridir. Bu kadar korkunç bir sonuç ile karşılaşan milletler düşmanlarından ilk olarak var kalabilmelerinin bağlı bulunduğu askerî teşkilâtı almak zorunda kalırlar. Fakat bir vatandaşın haksız yere hüküm yemesi veya idare tarafından bir haksızlığa maruz bırakılması memleketi yavaş yavaş felâketine sürükler ise de onu derhal varlıkla yokluk hali arasında bulundurmaz, bu sebepten iskelet müesseselerin de mukavemet kudreti kıramaz.

İslâm âleminin ifadesi ve islâm tarihinin muhteşem bir babı olan Osmanlı devleti halkını islâm olan ve olmayana ayırıyor, islâm olmayana devlet dışında bırakıyor, islâm tarihini, tarihine bir başlangıç kılıyordu. Avrupa âleminin ifadesi ve Avrupa tarihinin bir faslı olmak iddiasını güden tanzimat Avrupa tarihinin dayanağı olan tarihi, tarihine başlan-

giç kılmak istiyordu. Artık halk arasındaki din farkı hukuken kalkıyor, devlet dışındakiler de âmme haklarına malik kınıyor ve cümlesi tebaa namı altına birleştiriliyordu. 1789 dan kaynaklı fikirler otoriteye olduğu kadar hürriyete de yer veriyordu. Otoritesiz bir idare olamayacağı gibi hürriyetsiz bir itaat da olamaz. İtaat ve hürriyet birbirini tamamlayan ve sınırlandıran iki kavramdır. Ne hürriyetsiz itaat ne de itaatsiz hürriyet olabilir. Anayasa hukukunun en mühim meselelerinden biri olan otorite ile hürriyetin birleştirilmesini Napoleon idarede, idareyi yürütücü ve görüşen olmak üzere ikiye ayırmak suretile temin edilebilmişti.

Tartışma ve görüşme salâhiyeti demek olan hürriyeti, seçimden doğan meclisler ifade edilecek, otoriteyi tek kişiden ibaret olan yürütme uzvu temsil edecekti. Napoleon idarî görevleri yalnız görüşen ve yürüten idare kısımlarına ayırmamıştır bu kısımlara yargılayan idare olmak üzere üçüncü bir parça daha ilâve eylemişti. İdarî görevleri arzylediğim şekilde üç parçaya ayırmaktan, idare arasındaki bu görev bölümü tarzından daha sade ve daha isabetli bir düşünce olamazdı.

İnsanlara itikat ve âdetlerini, zihniyetlerini değiştirmek, yaktıklarına taptırmak, taptıklarını yaktırmak kolay bir dava değildir. Modern bir Eflâtun olan Jaures bir gece Paris sokaklarında gezerken bir nevi «içti-maf korku» ile titremiş olduğunu anlatır. İnsanların kalplerinden zincire vurulmuş olduğunu söyleyen bu büyük deha, Paris şehrinin bütün taşlarını: evlerini ve anıtlarını yapan bütün taşlarını iki avuç içine alıp onlarla yeni bir şehir kurma hevesinin, o taşların barındırdığı insanların âdelerini ve zihniyetlerini değiştirmek arzusunun daha az delice bir fikir olduğunu o gece anlamış ve titremiş bulunduğunu itiraf eyer. İslâmın kendisine «sanayi hüda» vasfı verilen peygamberini de gayesindeki azamet ilk adımını atarken derin bir ürperme ile titremiş ve yere yatırp üstünü örtmüştü. Koca Reşit Paşa da Gülhane hattını uçuk bir renk ve evine dönüp dönmiyeceğinden şüphe veren bir endişe ile okumuştur. Peygamber de Jaures te koca Reşit de zincirlerini ve tasmalarını kalplerinde taşıyan insanların imkânsız ve hayal dedikleri ve teşebbüsünü alçakça bir düşmanlık ile karşıladıkları muazzam eserlerine yılmadan atıldılar. Aziz vatanımızın tanzimattan beri gelen tarihi, tanzimatın yenmiye uğraştığı irticâın sebep olduğu acıklı ve kanlı olaylardan örülmüştür. Halkın itiyatlarına ve hayatına girmiyen hareketler hakkında söylenecek her sözün boş, yapılacak her nazariyenin neticesiz kalması mahkûmdur. Devletin hayatının mesuliyetini taşıyan yüksek idare makamlarının zaruretini sezdikleri tanzimat hareketinin, halkın itiyadına yabancı olması tarihimizin faciasını vücuda getiriyordu. Devleti

eline ordusuz ve idaresiz almış olan ve memleketi iç ve dış politikalarını gerçekleştirecek vasıttan mahrum bir halde bulan tanzimatçıları tenkit etmek ve aleyhlerinde bulunmak kolaydır. Güç olan son dinî, içtimai hareketlerin sükûna kavuşacakları son konak sanan ve böylece hayatı, hareketsiz bir denizin üzerinde hareketsiz dar bir sala döndürülmüş vatanına, onu Mustafa Kemal Türkiyesine vardırarak bir hareket verdirebilmektedir. Bizleri hayran bırakması lâzım gelen bu muvaffakiyet ve kudret Mustafa Kemal'in başlangıcı olan Mustafa Reşid'e karşı da, birincisine karşı beslediğimiz minnet ve hürmetin eşi minnet ve hürmeti beslemeğe mecbur kılar. Mustafa Kemal Türk Cumhuriyetinin doğumu ise Mustafa Reşit onun ana karnına düşmesidir: Müesseseler arasında da nesep rabıtası vardır. Bundan başka insan, kendi tarihinin bütün hareketleri ile mütesanit olmaya mecburdur. Bu hareketlerin hepsine, hadiselere zarurî çözümlerini vermeğe uğraşmış gayretlerin vatanın faydasından ilham alan düşünceleri kaynak olmuştur.

Tanzimat hareketinin muvaffak olması şerefi, yoktan var kalarak kurduğu idareye ait olduğu gibi muvaffakiyetsizliğinin mesuliyeti de aynı idareye racidir. İdare prensipleri herhangi bir felsefi prensipten daha güç olarak kurulur ve çok daha güç olarak kabul ettirilir. Bir kanunun mahza Avrupa'da muvaffak olmuş bulunması Türkiyemizde de muvaffak olacağını asla temin edemezdi. Bahusus ki devletin geleneklerine, âdetlerine ve itikatlarına yabancı olan bir nizam henüz bizim tecrübemiz imtihanından geçmemişti. Yalnız Avrupa'da tecrübe imtihanından geçmiş, ilim ve fenne uygun telâkki edilmiş bir idare tarzını o zamanki Türkiye'ye kabul ettirmek, lâzım olduğu kadar da güçtü. En güzel en iyi kanunların kıymetleri o kanunları tatbik edeceklerin kıymetlerine tâbidir. Kanunlar bereketli topraklara benzerler ve verimleri sapanın demirinin: yani zekâ ve ilmin işlemde gösterdiği gayretle orantılı (mütenasip) olur. Kanunlar mesut sonuçlarını tatbiklerinde gösterilen sadakat, gayret ve sebata göre verirler. Yeniliğin ifadesi olan her daire, tanzimat; teşkilâtını ve zihniyetini tatbik edecek kimselerin, yeni memurlarının ilmi kıymetlerini arttıracak yüksek mektepler açtı. Mülkiye, hukuk ve diğer yüksek mektepler bu ihtiyaçtan doğdu. Zaten içtimai terakkiler fikri terakkilerle birlikte yürüyebilir. Burada büyük Atatürk'ün Ankara Hukuk Fakültesini açarken söylemiş olduğu büyük nutku aynen tekrar etmek isterdim; onun yalnız son cümlesini kaydeylemekle iktifa edeceğim:

«Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiç bir teşebbüste düymedim.» Tanzimatın kurduğu mekteplerden çıkan gençler, ihtiyar ve fakat çok kıymetli vezir ve mü-

şirlerin otoriteleri altında memleketin, harplerin ve isyanların zelzelelerine rağmen bir intizam havası içinde eski nizamdan yeni tanzimata geçmesine ve tanzimat fikrinin nazarı kalmamasına imkân hazırladılar. Bu da gösteriyor ki idare dairelerden yani kadrodan ibaret değildir, insanlardan ibarettir. Bu sebepten idarede moral âmillerinin tesiri büyüktür; Bir idarenin erki ve başarısı memurlarının ferdi kıymetlerine dayanır. Tanzimat hareketi gibi büyük ve güç içtimai hadisenin tetkiki münevverler ve devlet adamları için borçtur. Cumhuriyetimizi tanzimata vücut veren zaruretler meydana getirmiştir. Sultan Mahmut eyaletlerdeki âyan ve ağaları öldürtmek suretile yeni idareyi resim halinde kurmağa muvaffak oldu. Fakat ağalığı hüsbütün kaldıramamış ve ağa ile kendisinin bağılıları (uyrukları) arasında hiç bir kademe (basamak) kabul etmiyen ve bir kısım insanları bazı kişilere karşı tam bir uyrukluk ile bağılıyan aşiret zihniyeti bazı yerlerde devam edegelmiştir. İdare mefhumu ile telif kabul etmiyen bu halin devamına müsaade edemeyecek olan cumhuriyet, devlete karşı mahallî bir nüfuz ve kudret iddia edebilecek olan ağalığı ve şeyhliği kökünden söküp attı. İdareyi tekemmül ettirdi.

Tanzimat zihniyetini memlekete yayanlar en mütevazî basamağı işgal eden idare memurları olmuştu. Zaten gerçekten faydalı olan kimse-leri mütevazî çalışma sarfedenler arasında aramak lâzımdır. Medrese tedrisatını devam ettiren mekteplerden ziyade idare, Türkiyemize, tanzimatın istediği şekil ve kılığı vermeğe, vatanımızı tanzimatın istediği şekilde yürütmeğe muvaffak olmuştur. Devletin tanzimattan beri geçirdiği korkunç fırtınalara mukavemetini, tanzimatın kurduğu idare temin eylemiştir.

Devletin Mondoros mütarekesi ile çökmesinin bile yıkamadığı idarenin ekseni (mihveri) idarenin görüşen, yürüten, yargılayan kısımlara ayrılmış bulunmasıdır. Tanzimat; Meşrutiyet ve Cumhuriyet idaresi birliğini bu eksenin etrafında toplanmış olmasından alır. Birinci ve ikinci tertip düsturlarla üçüncü tertip düsturu bu mihver birbirinin zeyli kıl- lar. Düsturları da ifadeleri ve aynaları oldukları rejimleri de birbirine pensibi değişmemiş idare bağlar. Vatanda vahdet ve devamı sülâle ve hanedan değil, fakat idare vücade getirir veya ayırır. İdarenin ayırmış olduğu tanzimattan evvelki devlet ile tanzimattan sonraki devletin sülâle vahdeti karşısında bile eşitliğini kim iddia edebilir.

Tanzimat, merkezi idare ile mahalli idareyi birbirinden ayıran Avrupa prensibini yani, vazife tefrikini «görev ayırımını» kabul eyliyordu. 1286 tarihli iller (vilâyet) nizamnamesi mahalli idareyi «vilâyetin umuru

hususiyesi» tâbiri altında ifade eylemekte ve bugün dahi mahallî idareye hususi (özel) idare adı verilmektedir.

«Meclisi umumi vilâyet» görüşen idareyi, vali yürüten idareyi; idare meclisleri veya bugünkü adları ile idare kurulları idare davalarını yargılayan idareyi teşkil eder. Vali ve salâhiyetleri otorite prensibinin, umumî meclislerin salâhiyetleri hürriyet prensibinin tatbikidir. Hürriyet prensibinin tatbik şekli hakkında bir şey söylemeden evvel ön söz nevinden olmak üzere Osmanlı devleti halkının bağlı tutulmuş bulunduğu taksimden bahsedeyim. Roma halkını «Patrici» ve «Plebs» diye ikiye ayıran din, Osmanlı halkını da islâm olanlarla olmıyanlara ayırıyordu. Her iki imparatorlukta da mülkî görevlerle dinî görevlerin birleşmiş olmasından doğan bu ayırma dinî görevleri görmeğe ehliyetsiz olanları mülkî görevleri de görmeğe ehliyetsiz kılıyordu. Cemaatin önüne geçip te imamlık edemiyen (ibadete başkanlık edemiyen) kadın kişiler ve dinsiz kimseler halkın başına yani devletin başına geçip imam (Magister Populi) yani devlet reisi olamazdı. Müslümanların imamı (imamülmüslimin), müminlerin emiri olacak kimsenin müslüman olması kadar tabii ve erkek bulunması kadar zarurî bir şey olamazdı. Plebs müsbet bir tarzda tarif edilmez, ancak Patrici olmıyanlar demek suretiyle menfi bir tarzda anlatılabilir. Zimmi ve raayalar da müsbet bir tarzda tarif olunamazlar, olanlar da islâm olmıyanlar demek suretiyle menfi bir tarife tâbi tutulabilirler. Çünkü bunların kimisi müsteğmenler gibi dışarıdan gelmedir. Kimisi yenilmiş millet fertleridir. İslâmların arasında bulunması lâzım olmayan ırk birliğinin bunların arasında da bulunmasına lüzum yoktu. Kaldı ki Ortodoks Türk adını alanlar ve ilk devşirmelerin kaynağını teşkil eden zimmiler Anadolu'daki islâm hemşerileriyle aynı ırktan idiler.

Kendilerinde tıpkı gayri müslimlerde olduğu gibi dua etmek, kurban kesmek ehliyeti bulunmayan plebs'ler aşiretler ittihadı olan Roma devletinin görevlerine bir aşirete (Gentese) ve dinine intisap ile ehil olabirlerdi. Bu dinsizler, devlet vazifelerine ehliyet veren dinî vazifelere ehliyetli Patrici kızlarla evlenebilmek salâhiyetini elde edebilmek için tam iki asır savaştılar. Bir türbe veya mihrap önünde islâm dini daire-sinde dua etmek veya kurban kesmek, namaza riyaset etmek salâhiyetlerini haiz olmayan gayri müslimler binnetice mülkî görevlere getirilemezlerdi. Devletin dışında bırakılan bu kimseler yalnız cami kapısından girilebilen devlete girebilmek için islâm olmak zaruretindeydiler. Plebsler siyasî kadrolarını savaşlar arasında teşkil eylediler; siyasî şeflerine savaş neticesi nail olabildiler. Gayri müslimler ise «Tribun»larına savaşlarından evvel nail olmuşlar ve dinî şeflerinde siyasî şeflerini yani «tribun»larını, dinî kadrolarında siyasî kadrolarını bulmuşlardı. Lâyikliği kabul

edemiyen, her ırk ve dinden olan insanların her ırk ve dinden olan kadınlarla evlenebileceğini iddia eden medenî kanunu kabul edemiyen tanzimat islâm olmayanları islâmlarla birleştirebilecek çareyi bulamadı ve Osmanlı devletinin yıkılması mesuliyeti idarenin üstüne yıkıldı. Çünkü idare milli mukadderatın elverişli âleti haline sokulamadı.

Vilâyet nizamnamesinin 25 inci maddesi vilâyette iki müslim ve iki gayrimüslim olmak üzere her sancaktan seçilecek ve gönderilecek üyeden mürekkep bir «meclisi umumî» kurar. İşbu meclisin başkanlığını valiye ve ikinci başkanlığını da üyelerden birine bırakmayıp memurlardan valinin tayin edeceği zata bırakır. 26 ncı maddesinde meclisin toplanma yerini ve toplanma müddetini tayin eder. Toplanma yeri vilâyetin merkezidir. Toplanma müddeti senede bir defa olmak üzere en çok 40 gündür.

Birbirlerinden ayrılmak isteyen islâmlarla islâm olmayanların karşı karşıya gelip görüşmeleri ve tartışmaları, yabancı entrikalarına âlet olan gayrimüslimlerle yurdu korumak isteyen müslimlerin birbirleriyle konuşmaları merkezi ürkütüyordu. Bunun içindir ki bu birbirine düşman vatandaşların, aralarında konuşabilecekleri hususları kanun sıkı bir denetlemeye bağlıyordu: «Her sancaktan gelecek memurlar (üyeler) ol sancağın umumen ve her kazanın hususen arzedecekleri müstediyaatı vilâyet meclisine tebliğ memur olup tebliğatlarını yapmadan evvel valiye arz ile herhangi maddenin mecliste görüşmesini vali emrederse anın görüşme mevkiine konulması lâzım geleceği gibi menafii umumiyeyi vilâyete ait olup vali tarafından doğrudan doğruya ortaya konulan maddeler görüşülür. Umumî meclis yalnız oy beyanına memur olup bunun yürütülmesi hükümeti seniyeye ait olduğuna meclisi umuminin görüşmesine memur olduğu hususların kararını mutazammın olan mazbatalar vali tarafından hükümet merkezine arz ve tebliğ olunup müteallik buyurulacak emir ve iradei seniye üzerine yürütme mevkiine konulacaktır.» (Vilâyet nizamnamesi madde 28).

Hürriyet prensibi son haddine indiriliyor, merkeziyetçilik son haddine çıkarılıyordu. Merkeziyetçiliğin son haddine vardırılması memleketi İstanbul yani merkez ve taşra olmak üzere iki zıt parçaya ayırıyordu. Merkeziyetçilik Osmanlı imparatorluğu için, onun hayat ve nüfuzu için lâzımdı; içtimâî hayatın muhafazası ve memleketin tamamı mülkiyeti için lâzımdı. Fakat bu kadar kuvvetli bir merkeziyetçilik memleketi, felâketlerine sebeb olan istibdada kolayca vardırırdı ve temsili bir hükümetin kurulabilmesine imkân vermedi. Tedavi hastalıktan ziyade öldürücü oldu.

Roma'yı patrici ve plebs'lerin birleşmeleri büyütüyor. Osmanlı im-

paratorluğunu ise islâm olanlarla olmıyanların ayrılmaları mahvediyordu. Mesrutiyyet, hürriyyet prensibini genişletiyor, temsili hükümeti kuruyor ve umumî meclislere tanzimatın verememiş olduğu salâhiyetleri veriyordu. Görev ayrımı prensibi, mahallî menfaatların tanzimini, o menfaatların münhasıran kendilerini alâkadâr kıldığı mahallî kimselere terk eylemekten ibarettir. Merkez yalnız adlî, askerî ve hazineye ait malî maddelerin tanzimini kendisine hasreyler.

Ankara'da bir Büyük Millet Meclisi ile doğan millî hükümetimiz lâ-yıklığı esas olarak kabul ediyor ve anayasasında «Türkiye'de din ve ırk ayırdedilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese (Türk) denir» prensibini ilân ediyor. Eski idarelerin ve mutlak surette idarenin muvaffak olamadığı tevhidî anasırı, ahali mübadelesi yolu ile temin ediyordu. Hürriyyet prensibine sadık olan Cumhuriyet idâresi mahallî idare ile merkezî idareyi birbirinden ayırmayı esaslı bir idarî prensip olarak muhafaza ediyor, fakat hususî bütçelerin geçirdiği malî buhranlar vilâyetlere ve belediyelere maârif, sıhhiye ve nafia işlerinde tam bir serbesti alabilmelerine mâni oluyordu. Bu da binnetice vilâyetler ahâlisinin fikrî faaliyetlerinin, kamu işleriyle uğraşmak zevklerinin inkışafına ve politik âdetlerin yerleşmesine imkân verdimiyordu. Bir milletin politik fazilette ulaşabilmesi için uzun zamandanberi hür bulunması lâzımdır derler. Vatânımıza geçirdiği korkunç buhranlar arasında kuvvet kaynağı olmuş merkezîyetçilik ve otorite prensiplerine ifratla bağlanışımız, denebilir ki aynı zamanda vatânı solduran öldürücü bir zehir olmuştur. Politikada her şey ölçüyü bulmaktan ibarettir. Ölçüyü kaybeden bir otoriteye Napoleon'un âkıbeti mukadderdir. En parlak yenmeler ile en korkunç yenilmeler arasındaki yol bazan kısa bazan uzun sürer; fakat daima parlak başlayan sırf otorite veya diğer adı ile istibdat ergeç karânlık uçurumlarda biter. Türk milletinin iki asırlık korkunç felâketlerini yenen ve Türk milletine korkunç hezimetlerinden tesellisini veren cumhuriyet, Türkiye Büyük Millet Meclisinden yani hürriyyet prensibinden doğdu. Ne yazık ki bütün köy, kasaba ve şehirlüğümüzün mektep yapmak, yol yapmak, su getirmek; doktor bulmak için mütemadiyen merkezin kapılarını çalmaları mahallî idarelerin başlıca zaafını teşkil ediyor ve merkezîyetçiliğin artmasına ve devamına sebebölüyor. Bu hal bize «belediyelere şehirlerin tanzim ve tesisi işlerinde yapacakları esaslı âmme hizmetleri için muhtaç oldukları parayı» temin etmek üzere başlamış ve 4759 sayılı kanun ile «şehir, kasaba ve köylerin kuruluş ve imarî yolundaki plân ve programlarının gerçekleştirilmesini desteklemek amacıyla bunlara kredi sağlamak» görevini üstüne almış ve «Belediyeler Bankası» olan adını yeni görevinin ifadesi olan «İller Bankası»na çevirmiş olan kurul

cumhuriyetin meşkur eserleri ve kurucusunun da Ziraat Bankasını kuran Mithat Paşa gibi meşhur simaları arasında yer alacağını anlatır.

1789 dan itibaren mer'i olmağa başlamış nizam, bizde tanzimat hareketine vücut verir ve islâm olanlarla olmıyanları birbirine kaynaştırmaya uğraştırırken, Avrupa'da Marks'ın meydana çıkarttığı fikirler halkı burjuva ve poletarya olmak üzere iki amansız düşman sınıfa ayırıyordu. Bu iki sınıfın birleşmemesi hükümeti burjuva diktatörlüğü altına koyuyor ve poletaryayı eski plebsler gibi hükümet dışında tutuyordu. Devlet görevlerinin dışında bırakılan poletarya için ya baş kesmek (inkiyat etmek) veya ayaklanmak şıklarından birini tercih kalıyordu. Marks ayaklanmayı tavsiye ediyordu. Burjuva ile poletarya farkını ilmi olarak tesbite uğraşan üniversite kürsüleri, poletarya ile burjuva arasında ilim ve servet farkından başka bir şey bulamıyor ve poletaryanın ilme ve refaha kavuşmasını mümkün kılacak tedbirler üzerinde duruyor. Bugün Amerikan ve İngiliz devletleri de aynı tedbirler üzerinde durmaktadırlar. Almanya'da azami derecede alınmış bulunan tedbirler iki düşman sınıfı birbirine kaynaştıramadı. İsviçre ameleleri, tanzimatın meclislerini yarısı müslüman olan yarısı müslüman olmıyan üyelerden kuran tedbirini andıran bir tedbiri tavsiye eylemektedirler; şöyleki: Siyasî nizamın ifadesi olan parlömanın burjuva ve amelelerden kurulmasını, iktisadî nizamın ifadesi olan anonim şirketler idare meclislerinin yarısı sermayedar yarısı da işçi mümessillerinden tereküp eylemesini istiyorlar. Ferdîyetçilikle camiaticılık amansız bir surette çarpışıyor. Bu çarpışma haçlılar seferinin zamana uygun olarak aldığı yeni şeklidir. Fakat bu yeni haçlılar seferi de eski haçlılar seferi gibi hasım dini kaldıramıyacaktır; fakat şehirde ve sokakta, mektepte ve spor sahasında, işte ve askerlikte beraberce geçen hayatta yeni yaşayış tarzları ve yeni düşünüş ortaya çıkaracaktır. Kemalizm doğacak bu yeni düşünüş ve yaşayış tarzlarının aldığı ve alacağı addır. Çünkü ırk ve mezheb ihtilâflariyle parçalanmış bir imparatorlukta eşsiz acılar içinde doğmuş cumhuriyet sınıfı ihtilâflariyle parçalanmamak için daha ilk günlerinde «dahilde sulh» ve «sınıfsız bir devlet» programı ortaya attı. Bu programın harp sonu vaziyetlerine uygun bir tarzda gerçekleştirilmesi şerefi ve mesuliyeti idareye ait kalacaktır. Aziz Türkiyemizi yarınki âlemin medeniyet seviyesi üstüne çıkarmağa borçlu olan hükümetimizin, idaremizi, arzu edilen gerçekleştirmeleri başarabilecek bir vasıta haline koyması ve çıkartması cidden candan istenecek bir şeydir. İdare bir büro işi değildir. Bir politikanın oluşu ve gerçekleştirilmesi için yapılan bir gayrettir; çalışmadır.

İdare tarafından vücuda getirilen zararlar acı tenkitlere ve idareye karşı emniyetsizliklere sebeb olur. Camiada bir huzursuzluk yaratır. İdarî

dava mahkemelerini teşkil eden idare, huzursuzluğa nihayet verecek ve içtimaî sulhü koruyacak bir uzuvdur. İdarî mahkemeler fertlerin zararına olarak işlenmiş haksızlıkları ve zararları izale etmek suretiyle idare adamlarının üstünde duran Danıştay onların hatalarını düzeltmek suretiyle idareyi halka sevdirebilir ve hükümet ile millet arasında korkunç bir ihtilâfın çıkmasını önler. Haksız bir hükme bile baş eğmekte yalnız fazilet yoktur, içtimaî menfaat de vardır. Onun içindir ki anayasamızın «Mad. 54, Fık. 2» «Mahkemelerin kararlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulu hiç bir türlü değiştiremezler, başkalayamazlar, geciktiremezler ve hükümlerinin yerine getirilmesine engel olamazlar» düsturunu devletin temeli kılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi 12 Nisan 1934 tarihinde «Danıştayın dava dairelerinin kazai vazife gören müstakil mahkeme sıfat ve salâhiyeti ile mücehhez bulunduğuna» karar vermiş «Karar: N. 803» ve Danıştay hükümlerinin, icrasında münakaşayı mucip olmasının önüne geçmiştir. Danıştay ve Yargıtayın kararlarını Türkiye Büyük Millet Meclisinden alınacak, tefsirlerle felce uğratmak çok isabetsiz bir tedbir olsa gerektir. Meclis ve anayasanın Türk âmme haklarını koruyamadığını ve o hakları ancak Danıştayın koruyabilmekte olduğunu iddia eden profesör Aşıl Mestr bu fikrini bir memlekete lâzım olan; «constitution» değil, «Institution»dır cümlesile ifade eder. Hayat daima değişen şartlarını, hukuka anayasada arzetmeyip yargıcın önünde arzylediği gibi inkisarlarını da yargıcın önüne arzeyler. Politik teşkilâtın tereddide uğramasını (dejenere olmasını) ve milleti inkisara uğratmasını önliyebilecek tek çare idarî yargıdır. Danıştay idareyi teşkil eden teşkilât ve uzuvların, umumî refah âleti ve vasıtası kalmalarını temin edecek, onların kendilerine bizzat kendilerini amaç olarak alabilmelerine: milletin varlığının ve refahının üstünde bir gaye olarak alabilmelerine, ve milletin hayatından müstakil bir hayat iddia edebilmelerine engel olabilecek tek teşkilâttir. Çünkü yüksek idarî prensipleri ancak Danıştay koyabilir. Mahkeme içtihat ve kararları kanunların insanlarla teması demektir; o teması nasafetli kılabilecek organ Danıştaydır. Osmanlı devleti teşkilâtı seyfiye, ilmiye ve kalemiye olmak üzere üç sınıfa dayattırılmıştı. Hükümet, seyfiye denilen kılıçlı sınıfın elindeydi. Başlangıçlarda gerçekten âlimlerden mürekkep olmuş bulunan ilmiye sınıfı ise askerî hayat ve nizamın önünde sivil (mülki) hayat ve nizamı temsil ediyor ve bugünkü üniversite ile yargı erginin mecmuundan başka Avrupa'da keşişlerin ve kilisenin teşkil eylemiş olduğu kuvveti de ifade eyliyordu; o kuvvetleri temsil ediyordu. Kalemiye kelimesi hakkın-da kolay bir tefsirde bulunulamaz. Seyf ve kalem (kılıç ve kalem) tâbiri «Hayf sana Sultan Selim, sat hayf-hem kalem ağlasın sana hem seyf»

beyti ve (dünya işleri iki şeyle döner: Kalemin tatlılığı ve kılıcın şiddetile) diyen Arap sözü kalem tâbirinin bürodan ve tahrirden ziyade siyaseti ifade eylediği kanaatini veriyor ve ne için o zamanın Hariciye Bakanlarına «Reisülküttap» denmiş olması sebebi üzerinde düşünmeye sevkettiriyor. İlmî sınıfın zaman ile takibettiği gaye, ifa etmesi lâzım gelen görev ve ödev olmaktan çıkıp o görev ve ödevleri yapanları yaşatmak endişesi oldu. Araplıklarını kurmak ve korumak endişesi vatani yükseltmek ödevine üstün tutuldu; tanzimat devresinin açılması faydalı olmaktan çıktığı zamandan sonra dahi var kalmak gayretine kapıldı ve bu hodbin emelini vatanın var kalmasına üstün kıldı. Tanzimat ile yapılması lâzım gelen yeniliklere öyle kuvvetle karşı koydu ki yeni vaziyete intibak edemeyeceği anlaşılan bu eski sınıf yerine yeni bir sınıf: yeni bir üniversite, yeni bir adliye kurmak daha elverişli görüldü. Cumhuriyetin şer'îye vekâletini kaldırması (429 sayılı kanun) şer'îye mahkemelerini (469 sayılı kanun) ve medreseleri kapatması Sultan Mahmut'un yeniçeri ocaklarını söndürmesiyle başlayan hareketi tamamlayan ve gayesine vardırıran bir harekettir. Hattâ şapka kanunu fes hareketile başlamış bir hareketin tamamlanmasıdır. Tekrar burada büyük Atatürk'ün Ankara Hukuk Fakültesini açış nutkunu tamam olarak nakletmek arzusunun duyuyor ve bu arzumu güçlülükle yeniyorum. Türk tarihinde ilmiye sınıfı ile yeniçeri ocaklarının teşkil eyledikleri acıklı misal ne Türk tarihine mahsus ne de münferit kalmaya mahkûm bir haldir. Kendi için yaşamaya çalışmak ve binaenaleyh bulunduğu hal üzere devam eylemeğe uğraşmak, değişmesine veya kaldırılmasına çabalyan kuvvetlere karşı mutlak surette koymak inkılâpçılığın zıddı olan muhafazakârlık prensibinin köklerini ve esasını teşkil eder.

Partiler de milletle tesanüdlerini kaybedebilirler ve çok kere de kaybedip yeniçerilerin ve ilmiye sınıfının âkıbetine uğrayabilirler. Çünkü nasıl ki bir vücudun her azası heyeti umumiyenin yani vücudun bacasına çalışmakla beraber ilk iş olarak kendi bacasını idameye uğraşır ve kendisine en yakın hedef olarak kendi varlığının muhafazasını alırsa bir içtimâî heyetin organları da yani memur sınıfları, içtimâî sınıflar, partiler ve saireler de umumî heyetin refah ve saadetine doğrudan doğruya hizmet etmeyip bilvasıta hizmeti eylemektedirler; ve herhalde şuurlu faaliyetlerinin ilk hedefi olarak cemiyeti almayı kendilerini almaktadırlar. Bir cemiyette ihtisas genişledikçe organlar heyeti umumiyeyi ihatada vuzuhu kaybeder ve bu da onları, kendilerine teydi edilmiş işin yapılmasından ziyade işin devam ettirilmesi gayretine düşürür. Hodbin menfaatlerini içtimâî menfaatlerin üstünde tutmaya başlamamış olan içtimâî organizmaya tâbi olmuş kusur ve fesatlarla savaşmak o organiz-

manın genişlemesi ve mürekkepleşmesi nisbetinde güç olur. Bir organizma geliştiği ve mürekkep bir halde geldiği nisbette muhitteki mukavemet kudreti de artar. Çünkü organizmaya katılacak yeni elemanlar onu muhafaza edeceklerin kudretini arttırır ve onunla savaşacakların kudretini azaltır. Yeniçerilerin, ilmiye sınıfının ve muhafazakâr kudretlerin menfaatleri bir olduğundan psikolojileri de bir ve aynı idi. Bunların ayrı ayrı sınıflara ve mesleklere mensup olmalarının, devletin içindeki yerlerinin aynı olmamasının hiç bir kıymeti yoktu. Çünkü devletin kurulları, müesseseleri hakkında aynı hissi beslerlerdi. Koca Reşit Paşaya gâvür Reşit Paşa denmesi (1), Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşaya muhalefet edilmesi ve ikincisine en büyük kusur olarak cumhuriyetçilik isnat edilmiş bulunması bu iddiayı teyit eyleyen vakialardır. Bunlar, içtimâî hayatı sevk ve idare eylemekte devam etmeği isterler. Çünkü bunlar, cemiyet tarafından arpalık, timar ve haslarla beslenmekte bulunmalarından şahsî menfaatlerini temin eden bu sevk ve idarenin devam etmesini ve hatta gittikçe genişlemesini ve şumüllenmesini isterler, ve kendilerine karşı koyacak ve muvazeneyi temin eyleyecek başka içtimâî kuvvetlerin çıkmasını ve yeni partilerin kurulmasını istemezler. İnsan hissiyatının, içinde bulunduğu hal ve şartlara kolaylıkla intibak eylediği malûm bir hakikattir. Bu hakikatı Jaures'e insan kalbinden zincire vurulur sözünü söyletmiştir. Binaenaleyh bir rejime adışan insanlar başka bir rejimi tasavvur bile edemezler. Tanzimat fikrini müdafaa eyleyen aydınlar saltanat ve hilâfet rejimini de müdafaa ediyorlar ve Hüseyin Avni Paşaya karşı muhalefetlerini paşanın cumhuriyetçi olduğu hakikatına veya iftirasına istinat ettiriyorlardı. Türk idaresinin değişmesi lüzumu sabit olduğu nisbette saltanat, hilâfet ve meşihattan ayrılmak imkânsız gözükiyordu. Yeniçerilik, saltanat, hilâfet ve meşihat müesseseleri muhite tesir eylemişler ve muhitten müteessir olmuşlardır. Bu tesir ve teessür arasında muvazene hasıl edilemediğinden yıkılmışlardır. Onun içindir ki siyasî tedbirleri asla askerî tedbirlerle mukayese etmemek lâzımdır. Askerî tedbirler tesirlerini derhal icra ederler: Çatalca'da durmak veya durmamak İstanbul'u muhafaza etmek veya terkeylemek gibi bir neticeyi derhal hasıl edecekti; Sakarya'da durmak veya durmamak Anadolu'yu, Ankara hükümetini kudreti altında tutmak veya

(1) Mustafa Reşit Paşanın türbesi yapılırken içinde çalışan bir İtalyan ustasının şapkasını asacak yer bulamamasından sandukanın fes konacak yerine iştirilmiş olduğunu ve ara yoldan geçmekte olan bir adamın da paşanın ruhuna bir fatiha okumak arzusu ile türbenin önünde durmuş ve bu hali görünce «Allah Allah, sağ iken bu adama gâvür derlerdi; öldükten sonra da gâvür kalmış» diyerek Fatiha okumadan yoluna devam eylemiş bulunduğunu hocam Abdurrahman Şeref bey merhumdan işitmişim.

tutmamak gibi bir neticeyi anında hasıl edecekti; fakat mebusan meclisini tatil etmek, Mithat Paşayı sürdürmek ve öldürtmek tesirini derhal veremezdi. Bu tedbir tesirini saltanatın ilgası ve hanedanın sürülmesi şeklinde senelerce sonra verecekti. Siyasette elde edilen muvaffakiyetler zahiri muvaffakiyetlerdir. Çünkü mağlûp fikirler ordular gibi sahneyi galip silâhlarla terkederek çekilmiyor. Müesseseleri müdafaa eden fikirler ve hisler tesirlerini icra etmekte inadla devam eyliyor. Fikirler canlılar gibi hayat için savaşır. Bunun içindir ki siyaset ve idarede her muta (itaat edilen) olarak gözüken kuvvet mutlaka muta değildir ve her canlı gözüken müessese mutlaka canlı değildir. Bazan da Sultan Süleyman'ın yeniçeri nazarında canlı imiş gibi gözüken cesedinin halindedir.

Vasfi Raşid SEVİÇ
